

УДК 344.7

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.6.17>**Ірина Рубцова,**аспірант кафедри конституційного та адміністративного права
Національного авіаційного університету

ПОНЯТТЯ Й ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАНТИ «ОХОРОНА АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ»

У статті автором здійснено дослідження чинників, що впливають на рівень забруднення атмосферного повітря. Зосереджена увага на джерелах забруднення атмосферного повітря в Україні. Акцентовано увагу на взаємозв'язку промислового розвитку міста (території) та рівня забруднення атмосферного повітря. На підставі аналізу автор наводить власне визначення поняття «атмосферне повітря» й виокремлює його особливості.

Основними причинами забруднення атмосфери є використання технологій, більшість із яких не відповідає сучасним екологічним вимогам, зі значною частиною морально застарілого та фізично спрацьованого устаткування, невиконання в установлені терміни природоохоронних заходів щодо зниження шкідливих викидів, низький рівень експлуатації пілогазоочисних споруд. Таким чином, на рівень забруднення атмосферного повітря впливають чинники виробничого, правового, природного та штучного характеру. Також варто акцентувати увагу, що рівень забруднення атмосферного повітря також залежить і від розміщення підприємств, тобто від їх нагромадження по окремих областях України. Наведемо окремо взяті приклади рівня забруднення атмосферного повітря залежно від рівня розвитку промислових підприємств на території окремих міст України.

Особливостями атмосферного повітря як предмету правового регулювання є: 1) є природним ресурсом національного значення, який охороняється нормами міжнародних актів, Конституції України та законодавчих актів України; 2) становить один із пріоритетних національних інтересів України та забезпечення національної безпеки; 3) є предметом діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації; 4) адміністративно-правова охорона атмосферного повітря є спеціальним правовим режимом охорони окремого елементу екосистеми.

Запропоновано атмосферне повітря розглядати з декількох точок зору залежно від того, що є предметом дослідження. Ми акцентуємо увагу на атмосферному повітрі саме як предметі правового регулювання й, відповідно, досліджуємо це поняття з точки зору юриспруденції.

Під атмосферним повітрям пропонуємо розуміти елемент навколишнього природного середовища, що становить невидиму суміш газів у межах території України та містить життєво важливі хімічні речовини і сполуки, що необхідні для існування живих організмів.

Ключові слова: атмосферне повітря, адміністративно-правова охорона, заходи охорони, нормування викидів, забруднюючі речовини, юридична відповідальність.

Постановка проблеми. Забруднення атмосферного повітря є однією з найгостріших екологічних проблем. Незважаючи на певний спад виробництва в Україні, рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів залишається стабільно високим. Основними забруднювачами атмосферного повітря та джерелами викидів парникових газів в Україні є підприємства добувної й переробної промисловості, теплоенергетики, автотранспорт. Фактично дві третини населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам, що впливає на загальну захворюваність населення. Основними причинами, що зумовлюють незадовільний стан якості атмосферного повітря в населених пунктах, спричиняють концентрацію парникових газів в атмосфері, є недотримання суб'єктами господарювання норм

природоохоронного законодавства й низькі темпи впровадження новітніх технологій; застаріле очисне обладнання; рівень розвитку галузей народного господарства тощо. З метою поліпшення якості атмосферного повітря та посилення реагування на наслідки зміни клімату й досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки Україна має забезпечити виконання ратифікованих міжнародних документів щодо протидії зміні клімату та поліпшення якості атмосферного повітря. Варто наголосити, що забруднення атмосферного повітря впливає на здоров'я населення шляхом появи насамперед хвороб органів дихання, а також загострення хвороб нервової системи тощо.

Таким чином, ураховуючи вищевикладене, відзначимо, що особливо гостро стоїть проблема адміністративно-правової охорони атмосферного повітря, адже від цього зале-

життя здоров'я нації та екологічна безпека України. Саме тому нині держава в особі уповноважених суб'єктів публічно адміністрації повинна вживати всі необхідні заходи щодо адміністративно-правової охорони атмосферного повітря.

Окремі питання забруднення атмосферного повітря були предметом дослідження Є. Гіди, О. Обущака, С. Обущака, К. Мудрик, В. Петров, О. Саркісова, В. Рибачек, А. Чугай, Е. Гусева, Д. Кукуй, О. Ільїна, С. Боголюбова та ін.

Мета статті – дослідити чинники, що впливають на рівень забруднення атмосферного повітря.

Виклад основного матеріалу. Під охороною запропоновано розуміти: 1) заходи, які застосовуються до моменту порушення прав людини, а захист – після вчинення правопорушення [1, с. 759]; 2) сукупність заходів, спрямованих на забезпечення нормальної реалізації прав, а також на захист прав у випадку їх порушення або оспорювання через конкретні засоби державного впливу, які існують переважно в правовій формі й можуть проявлятися або через установлення правових норм, або через їх позитивне застосування. [2, с. 75–86; 3]; 3) запобіжний, превентивний захід організаційно-правового характеру, що спрямований на недопущення порушення прав [4, с. 29].

В. Галуцько стверджує, що поняття адміністративно-правова охорона є більш широким поняттям порівняно з адміністративно-правовим захистом. Автор під адміністративно-правовою охороною у вузькому розумінні пропонує розуміти позитивний статичний стан адміністративного права, спрямований на запобігання правопорушенням, усунення перешкод, що здійснюється публічною адміністрацією з метою забезпечення прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних і юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави [5, с. 247].

У нормах міжнародного законодавства «атмосферне повітря» означає навколишнє повітря в тропосфері, за винятком робочих зон, до яких застосовуються умови стосовно захисту здоров'я та безпеки на роботі й до якого громадськість не має постійного доступу [6], де «робочі зони» – це місця в будівлях або спорудах, що належать підприємству та/або виробництву, які призначені для використання як робочі місця, включаючи будь-яке місце на території підприємства, до якого працівник має доступ при виконанні дорученої йому роботи [7].

На законодавчому рівні поняття «атмосферне повітря» визначено як життєво

важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень [8], тобто по всій повітряній території. При цьому атмосферне повітря характеризується транскордонною ознакою та постійним рухом. Саме тому при визначенні видів заходів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря потрібно звертати увагу не лише на заходи, що вживає держава, а й на міжнародну співпрацю в цьому напрямі.

К. Мудрик відзначає, що атмосферне повітря – один із основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. У природному стані складається із суміші газів: це переважно азот (понад 78%) і кисень (близько 20%), а також аргон, вуглекислий газ, водень, гелій, неон, озон, пил, водяна пара й деякі інші речовини. Атмосферне повітря є необхідною фізичною і біологічною умовою існування людини та джерелом життя на Землі. Від його якості залежить здоров'я людини. Атмосферне повітря також має вагомий економічний значення [9; 10]. У цьому випадку автор акцентує увагу на економічній цінності атмосферного повітря. Водночас, на нашу думку, варто вести мову й про атмосферне повітря як елемент екологічної безпеки та, відповідно, елемент національної безпеки країни. Разом із тим на якість атмосферного повітря впливає й інші елементи екосистеми, наприклад, ліси, води, надра тощо.

В. Петров та О. Дубовик визначають атмосферне повітря як «природний об'єкт, що охороняється законом і є газовою оболонкою нашої планети, яка виконує екологічну, економічну й оздоровчу функції» [11; 12, с. 290]. Згідно зі ст. 13 Конституції України, «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією» [13]. Таким чином, відповідно до Основного Закону України, атмосферне повітря є власністю Українського народу й охороняється законодавством України. Водночас цією нормою окреслено межі атмосферного повітря, що є власністю Українського народу – це лише межі території України.

В. Яковлев, В. Андрейцев і Г. Балюк характеризують атмосферне повітря як компонент у системі життєзабезпечення життєдіяльності людини й інших організмів [14], тобто атмосферне повітря є обов'язковим

елементом всієї екосистеми, що забезпечує існування живих організмів.

З точки зору природного ресурсу атмосферне повітря визначає А. Чугай, який атмосферне повітря визначає як найважливіший природний ресурс, від якісного стану якого значною мірою залежить здоров'я людини [15, с. 20].

О. Ільїна в дисертаційному дослідженні «Організаційно-правові заходи охорони озонного шару в Україні» визначає такі категорії, як охорона атмосферного повітря – система заходів, що не допускає руйнування, забезпечує збереження, поліпшення та відновлення природного стану атмосферного повітря, запобігає та знижує рівень його забруднення й вплив на нього хімічних сполук, фізичних і біологічних факторів; викиди – надходження в атмосферне повітря озоноруйнуючих, забруднюючих речовин або суміші таких речовин; руйнування атмосферного повітря – негативні наслідки, зміни атмосферного повітря в результаті викидів озоноруйнуючих речовин та інших хімічних і фізичних процесів, що призводять до незворотних наслідків у зміні його природного стану [16, с. 16].

На нашу думку, найбільш повним є запропоноване С. Боголюбовим визначення поняття «атмосферне повітря», під яким автор пропонує розуміти як предмет правового регулювання природну суміш газів атмосфери, що знаходиться за межами приміщень. Атмосферне повітря є основою кліматичних і погодних умов, використовується як транспортна, звукова комунікація, є захистом від космічних випромінювань і середовищем для викиду газоподібних відходів. Без атмосферного повітря та його кисню не існує нічого живого на Землі, і людина без нього не може прожити й декількох хвилин [17, с. 445]. У цьому визначенні науковець охопив як значення атмосферного повітря та його роль, так і його функції.

Якість і безпека атмосферного повітря залежить від рівня забруднення й, відповідно, ефективності вживання комплексу адміністративно-правових заходів, що спрямовані на адміністративно-правову охорону атмосферного повітря як щодо осіб публічного права, так і щодо суб'єктів приватного права.

Забруднення повітря має місце в такому випадку, коли забруднювальна повітря речовина або декілька речовин присутні в атмосфері в такій кількості й упродовж такого часу, що спричиняють шкоду або можуть сприяти шкоді людям, тваринам, рослинам і майну або можуть призвести до погіршення здоров'я людини або стану майна, які не піддаються обліку [18, с. 94].

Варто відзначити, що Україна, згідно з результатами дослідження авторів Звіту Програми розвитку ООН «Боротьба зі зміною клімату: людська солідарність в розділеному світі», посідає 18 місце серед 30 країн за найбільшим обсягом шкідливих викидів в атмосферу й восьме місце у світі за обсягами викидів парникових газів (близько 2% світових викидів цього типу) після США, Росії, Китаю, Німеччини, Японії, Австралії та Індії [19, с. 101; 18]. При тому ватро враховувати територію цих країн, рівень економічного розвитку країн, рівень розвитку та масштабність промисловості тощо, адже Україна за цими показниками значно відстає.

Висновки

Отже, узагальнюючи вищевикладене, вважаємо, що особливостями атмосферного повітря як предмета правового регулювання є:

- 1) є природним ресурсом національного значення, який охороняється нормами міжнародних актів, Конституції України та законодавчих актів України;
- 2) становить один із пріоритетних національних інтересів України та забезпечення національної безпеки;
- 3) є предметом діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації;
- 4) адміністративно-правова охорона атмосферного повітря є спеціальним правовим режимом охорони окремого елементу екосистеми.

На нашу думку, атмосферне повітря можна розглядати з декількох точок зору залежно від того, що є предметом дослідження. Ми акцентуємо увагу на атмосферному повітрі саме як предметі правового регулювання й, відповідно, досліджуємо це поняття з точки зору юриспруденції.

Отже, **атмосферне повітря** – це елемент навколишнього природного середовища, що становить невидиму суміш газів у межах території України та містить життєво важливі хімічні речовини і сполуки, що необхідні для існування живих організмів.

Список використаних джерел:

1. Гіда Є.О. Права людини (охорона і захист). *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10 т. Київ : Ін Юре, 2005. Т. 2. 759 с.
2. Обущак О.О., Обущак С.А. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії* : збірник наукових праць. 2009. Вип. 36. С. 75–86.
3. Кожура Л.О. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія «Право». 2015. Вип. 35 (1.2). С. 119–122.

4. Артеменко А.В. Адміністративно-правовий захист соціально незахищених верств населення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ : КНЕУ, 2019. 232 с.

5. Адміністративне право України : навчальний посібник : у 2 т. / В.В. Галунько, В.І. Олєфір, М.П. Пихтін та ін. ; за заг. ред. В.В. Галунька. Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. Т. 1 : Загальне адміністративне право. 320 с.

6. Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text.

7. Директива Ради 89/654/ЄЕС від 30 листопада 1989 року щодо мінімальних вимог стосовно безпеки і охорони здоров'я у робочих зонах (перша окрема Директива у значенні частини 1 статті 16 Директиви 89/391/ЄЕС) (ОВ L 393, 30.12.1989, С. 1). URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/pdf/schodo_minimalnikh_vimog_stosovni-3-286178.pdf.

8. Про охорону атмосферного повітря : Закон України від 16 жовтня 1992 року № 2707-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 50. Ст. 678.

9. Мудрик К.А. Атмосферне повітря як об'єкт правової охорони. *Сучасні тенденції в юридичній науці України* (м. Хмельницький, 24–25 квітня 2015 р.). С. 52–54. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/law/10april2015/16.pdf>.

10. Проблемні аспекти охорони атмосферного повітря в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Pravo/45829.doc.htm.

11. Петров В.В. Экологическое право России : учебник. Москва : БЕК, 1996. 557 с.

12. Саркисов О.Р., Любарский Е.Л. Экологическое право: учебное пособие для студ. учреждений высшего проф. образования. 5-е изд., переработанное и доп. Казань : Центр инновационных технологий, 2014. 335 с.

13. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

14. Рибачек В. Щодо визначення поняття «атмосферне повітря» в екологічному законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 7 (139). Ст. 56–57.

15. Чугай А.В., Гусева Е.Д., Кукуй Д.В. Забрудненість атмосферного повітря м. Одеса. *Людина та довкілля. Проблеми неоекології*. 2012. № 1-2. С. 20–27. URL: http://journals.uran.ua/ludina_dov/article/view/22077.

16. Ільїна О.В. Організаційно-правові заходи охорони озонного шару в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право» / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2004. 20 с.

17. Боголюбова С.А. Экологическое право : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт ; ИД Юрайт, 2011. 482 с.

18. Яворська О.М. Місце України в процесі глобального забруднення атмосферного повітря. С. 93–99. URL: <file:///D:/Users/VIP/Downloads/mistse-ukrayini-v-protsezi-globalnogo-zabrudnennya-atmosfernogo-povitrua.pdf>.

19. Звіт з людського розвитку в Україні за 2008 рік. Людський розвиток і європейський вибір України. ПРООН, Україна, травень 2008. 122 с.

Iryna Rubtsova. The concept and features of the determinant “protection of atmospheric air”

The author studied the factors influencing the level of air pollution. The focus is on the sources of air pollution in Ukraine. Emphasis is placed on the relationship between the industrial development of the city (territory) and the level of air pollution. Based on the analysis, the author gives his own definition of “atmospheric air” and highlights its features.

The main causes of air pollution are the use of technologies, most of which do not meet modern environmental requirements, with a significant part of obsolete and physically used equipment, failure to meet environmental measures to reduce harmful emissions, low level of operation of dust and gas treatment facilities. Thus, the level of air pollution is influenced by factors of industrial, legal, natural and artificial nature. It is also worth emphasizing that the level of air pollution also depends on the location of enterprises, ie their accumulation in certain regions of Ukraine. Here are some examples of the level of air pollution depending on the level of development of industrial enterprises in some cities of Ukraine.

Peculiarities of atmospheric air as a subject of legal regulation are: 1) it is a natural resource of national importance, which is protected by the norms of international acts, the Constitution of Ukraine and legislative acts of Ukraine; 2) is one of the priority national interests of Ukraine and ensuring national security; 3) is the subject of activity of authorized subjects of public administration; 4) administrative and legal protection of atmospheric air is a special legal regime for the protection of a particular element of the ecosystem.

It is proposed to consider the atmospheric air from several points of view, depending on what is the subject of the study. We focus on atmospheric air as the subject of legal regulation and, accordingly, explore this concept in terms of jurisprudence.

Atmospheric air is proposed to mean an element of the natural environment, which is an invisible mixture of gases within the territory of Ukraine and contains vital chemicals and compounds necessary for the existence of living organisms.

Key words: atmospheric air, administrative and legal protection, protection measures, emission rationing, pollutants, legal liability.